

*Ivan Teodorović**

*Mato Crkvenac***

*Tihomir Domazet****

REFLEKSIJE I PORUKE 19. TRADICIONALNOGA SAVJETOVANJA HRVATSKOG DRUŠTVA EKONOMISTA

Tradicionalni skup ekonomista u Opatiji u organizaciji Hrvatskoga društva ekonomista ocijenio je učinke ekonomske politike u godini 2011. i ujedno analizirao postavke ekonomske politike u godini 2012. Savjetovanju su nazočili Predsjednik Republike prof.dr.sc. Ivo Josipović u svojstvu pokrovitelja skupa i predsjednica Vlade Jadranka Kosor. U kontekstu ekonomske politike dan je osvrt na učinjeno u tijeku protekle godine i ukazano na tekuća i predstojeća ograničenja. Predsjednica Vlade je u svojem izlaganju stavila naglasak na rezultate brojnih aktivnosti koje su doprinijele skorom članstvu Hrvatske u Europskoj Uniji kao i na napore u borbi protiv korupcije. No, rezultati mjera ekonomske politike došli su nekako u drugi plan s blagom naznakom kriznog stanja i znakovima izlaska iz tog stanja što je potkrijepljeno nekim od recentnijih kvartalnih pokazatelja. Iz takve interpretacije slijedila je odmjerena nota optimizma koja je prvenstveno bila odraz činjenice da se zemlja nalazi pred parlamentarnim izborima koji bi mogli dati neke nove odgovore na izazove koji stoje pred društvom i gospodarstvom. Činjenice međutim ukazuju na rezultate koji nisu ohrabrujući. Godinu dana ranije Vlada je izašla s ocjenom da je započeo proces izlaska iz krize i da će u godini 2011. BDP rasti za oko 1,5% čemu su morale doprinijeti reformske mjere usmjerene na poboljšavanje poduzetničke klime, jačanje pravne države i mjere poticanja razvitka uz jačanje odgovornosti nositelja ekonomske politike. Od navedenoga malo je ostvareno i tek je djelomično opravdanje za takvu ocjenu nepovoljno stanje u okruženju i slab rast u EU kao dominantnom izvoznom tržištu. Očekivanja su

* I. Teodorović, zaslužni znanstvenik (Emeritus) u Ekonomskom institutu, Zagreb i glavni i odgovorni urednik časopisa *Ekonomski pregled*. (E-mail: iteodorovic@eizg.hr).

** M. Crkvenac, profesor emeritus na Ekonomskom fakultetu Zagreb

*** T. Domazet, predsjednik Instituta za financije i računovodstvo, Zagreb

također bila da će sa završetkom procesa ulaska u EU jačati investicijska ulaganja i angažiranje fondova EU. Činjenica je da su izravna strana ulaganja bila na jednoj od najnižih razina do sada dok se u pogledu angažmana EU fondova bilježi blagi rast. Razina konkurentnosti koja je već kronično niska u usporedbi s ostalim zemljama nije poticajna za ulagače, a tome doprinosi i još uvijek nedovoljno prepoznatljivo poslovno poticajno okruženje s jedne strane, sa druge strane bio je sve prisutniji oprez vanjskih ulagača s obzirom na rastuće ekonomske probleme unutar Europske Unije.

Kao što je već tradicionalno uobičajeno na skupu je Vlada predstavila osnovne obrise ekonomske politike u godini 2012. U kontekstu primjene zakona o fiskalnoj odgovornosti naglašeno je konsolidiranje proračuna s mjerama koje bi morale ići u pravcu smanjivanja stavki na rashodnoj strani uz mjere koje su donijete tijekom 2011. Ostvarivanju pozitivnog rasta dakle izlaska iz recesije bi morali doprinijeti programi investicijskih ulaganja u sektore infrastrukture, poljoprivrede, vodozaštite, energetike i ostale sektore u procijenjenom iznosu od oko 30 mlrd. kuna. U tom pogledu velika su očekivanja od izravnih stranih ulaganja kao i od ulaganja po principu javno-privatnog partnerstva. Slijedom takvih očekivanja očekuje se i povoljnije kretanje na tržištu rada s tendencijom smanjivanja stope nezaposlenosti. U okolnostima pred izbore nije se međutim dublje ulazilo u obrazlaganje mjera strukturnih prilagodbi koje bi morale biti ključne za pokretanje gospodarstva.

U svom izlaganju Predsjednik Republike Ivo Josipović, ocijenio je pozitivnim rezultate u pogledu jačanja pravne države i aktivnosti vezane uz ulazak Hrvatske u EU. Istovremeno naglasio je da je s obzirom na raspoložive resurse potrebna promjena razvojnog modela kojim bi se ti resursi aktivirali, ali i privukao strani kapital. Naglasio je također potrebu poticanja domaćeg poduzetništva, veće primjene znanja i inovacija kao osnovnih poluga za jačanje konkurentnosti gospodarstva. Predsjednik Republike posebno je naglasio potrebu izrade dugoročne vizije razvitka Hrvatskog gospodarstva iz koje bi morale proizaći konzistentne mjere vođenja razvojne politike društva i gospodarstva. Na savjetovanju je zaključeno da će Hrvatsko društvo ekonomista dati odgovarajući doprinos ovoj inicijativi.

Kao što je nositeljima ekonomske politike dana prilika da izlože dosegnute rezultate i ciljeve u predstojećem razdoblju, tako je ovaj skup ujedno i prigoda za javno iznošenje rezultata znanstvenih i stručnih istraživanja, kako u analizi pojava koje se uočavaju, tako i po svojoj paradigmatškoj naravi. To je prilika da se izlože i pogledi na tekuća kretanja i da se njihovim kritičkim sagledavanjem ukaže na moguća bolja ili, na drugačija rješenja. Sudionicima skupa predstavljen je već tradicionalni zbornik radova pod naslovom „Ekonomska politika Hrvatske u 2012. godini“ u kojem su obuhvaćeni makroekonomski i mikroekonomski aspekti i analize gospodarstva u cjelini i analize nekih sektora, a sve su teme stavljene u fokus načina izlaska iz krize ili ocjena o alternativnim razvojnim modelima.

Na ovome je Savjetovanju raspravljano o slijedećim osnovnim područjima razvojne i ekonomske politike: o stanju i perspektivama gospodarstva, o makro-ekonomskoj politici, o fiskalnoj i o monetarnoj politici, strukturnim promjenama i zaduženosti, o novom modelu za razvoj i ekonomsku politiku, razvojnim rizicima u svjetlu ekonomskih problema u EU, investicijskoj politici i financijskim potencijalima za investiranje, potencijalima hrvatskoga turizma i ulozi obrtništva u izlasku iz krize. Također su održane dvije veoma zapažene panel diskusije na temu nelikvidnosti i porezne politike te panel o građevinskoj industriji i tržištu nekretnina. Govornici su se u svojim izlaganjima također osvrnuli na globalnu situaciju, situaciju u EU i na utjecaje tih situacija na hrvatsko gospodarstvo pa se može ustanoviti da je ovogodišnje Savjetovanje proteklo u ozračju traženja rješenja za hrvatsku ekonomiju u novonastalim okolnostima.

I. Ocjena stanja

1. Republika Hrvatska

Hrvatsko gospodarstvo još uvijek ne iskazuje uvjerljive znakove oporavka. Ocjenjuje se da će stopa rasta gospodarstva iznositi oko 0.5% u godini 2011. Pad ranijih godina i ovakva stopa rasta upućuju na činjenicu da je danas razina BDPa identična onoj iz godine 2006. Takva stopa rasta u godini 2011. s obzirom na definiciju krize u statističkom smislu označava izlazak iz krize. Dakle, u formalnom smislu kriza više ne postoji. U stvarnom sagledavanju stanja društva i ekonomije kriza još uvijek djeluje i naznačuje brojne neizvjesnosti. Njeno dosadašnje djelovanje označava gubitak od jednog srednjoročnog razvojnog ciklusa. Hrvatsko gospodarstvo ostvarilo je divergenciju umjesto konvergencije s ekonomijom EU.

Ocjena stanja u godini 2011. ukazuje na brojne nepovoljne signale. Tako je u razdoblju od rujna 2008. do rujna 2011. izgubljeno 150 000 radnih mjesta za koja se ocjenjuje da će dobiti trajna obilježja sa ozbiljnim socijalnim posljedicama. Istovremeno stopa zaposlenosti od svega 54% najniža je u odnosu na Europsku Uniju.

Kriza je ubrzala proces deindustrijalizacije na što upućuje smanjivanje fizičkog obujma proizvodnje u protekle 3 godine od oko 10%. Konkurentska pozicija industrije kao glavne komponente izvoza se nije poboljšala, pa tako ni struktura robnog izvoza. Ta je struktura bliska ekonomijama na početku industrijskog razvitka i daleko je od novo industrijaliziranih zemalja koje su završile proces tranzicije približno u isto vrijeme kao i Hrvatska.

Općenito se može zaključiti da je izvozna komponenta hrvatskog gospodarstva neprepoznatljiva te da je doprinos izvoza rastu bruto domaćeg proizvoda

nedostatan. S produktivnošću koja je niska teško je očekivati ozbiljniji oporavak. Ocjenjuje se da će inozemni dug doseći oko 100% bruto domaćeg proizvoda do kraja godine 2011.

Postojeći razvojni model i nadalje se oslanja na zaduživanje i potrošnju što dovodi do porasta inozemnog duga i proračunskih neravnoteža. Dvostruki deficit hrvatskog gospodarstva postao je već kronični problem.

Kriza hrvatskog gospodarstva nije ciklička. Ona je prvenstveno strukturna. Uzroci krize su naglašeno endogenog karaktera, a dijelom i egzogenog prije svega kao odraz recesijskih kretanja u EU. Unutarnji uzročnici krize nisu otklonjeni za što je valjalo pokazati odrješitiju političku volju u operativnom osmišljavanju antirecesijskog programa i osobito u njegovoj provedbi.

Slijedom ovakve ocjene stanja gospodarstva u godini 2011. opetovano se zaključuje da je postojeći razvojni model potrošen.

2. Europska Unija

Europsku uniju ugrožava kreditna kriza koja je ponovno ozbiljno zaprijetila tijekom godine 2010. i još snažnije obilježila tekuću godinu 2011. Ta druga kriza započela je ubrzo nakon očekivanja da je prvi val krize prebrođen. Slab oporavak EU tržišta i najznačajnijih izvoznih tržišta zemalja EU nije mogao prikriti strukturne slabosti gospodarstva a naročito južnog rubnog pojasa država EU (Portugal, Španjolska, Italija, Grčka, Bugarska i Rumunjska). Razina zaduženosti, proračunski deficiti, pad ekonomske aktivnosti, rastuća nezaposlenost, iako ne podjednako prisutni u svakoj od navedenih država, doveli su do pada njihovih kreditnih rejtinga ili do njihove izrazite ugroženosti. Otvorena i neriješena pitanja otplata dugova i ugroženosti eura ukoliko se ubrzo ne riješe, mogu dovesti EU do recesije s dvostrukim dnom, a da se ne spominju i još crnje prognoze.

U prosjeku, na razini EU očekuje se da će do kraja godine nezaposlenost ostati visoka te da će postepeno dobivati trajna obilježja. Dio radne snage koji čini višak na tržištu s vremenom ima sve manje šanse za zapošljavanje a ni ekonomska kretanja na srednji rok neće joj ići na ruku. To tim više što se za aktiviranje gospodarskog rasta ne može više računati na fiskalne poticaje koje je u tijeku prvog vala krize iskoristio veliki broj članica. Procjene su da će se slab rast iz 2011. prenijeti u godinu 2012. i da će imati stagnantna obilježja, čak i uz pretpostavku da će se problemi s dugom i eurom početi operativno riješavati. Postoji također i opcija tiskanja novca od strane Europske centralne banke. Takav pristup mogao bi biti izvediv pa čak i da ne izazove inflaciju, ali bi to zahtijevalo promijeniti regulativu

EU u domeni monetarne politike. Ta je pretpostavka iz današnje perspektive i stavova nekih od dominantnih zemalja teško ostvariva.

Stvaranje interventnog fonda za potrebe banaka ugroženih zemalja EU, mjera za spašavanje eura kao i mjera iz domene fiskalne i monetarne politike nisu lako rješivi. Kako sada stvari stoje uočljiva su divergentna kretanja ključnih zemalja po ekonomskoj snazi unutar EU i onih perifernih. Divergencija se odnosi kako na stavove tako i na perspektive održivog rasta.

Zaključno se može naznačiti da je i nadalje prisutna izrazita neizvjesnost oko konstrukcije budućih scenarija, pa tako i u svezi s oporavkom. Stanje kakvo je danas, upućuje većinu analitičara na zaključak da će EU biti najmanje pet do šest godina u problemima i preustroju. Oporavak dakle, niti će biti brz niti kratkotrajan.

II. Pogled unaprijed

1. Što je učinjeno do sada

Završeni su pregovori s Europskom Unijom, te se očekuje 9. prosinca potpisivanje Pristupnog Ugovora kako bi 1. srpnja 2013. - deset godina nakon predaje aplikacije Hrvatska postala punopravnom članicom Europske Unije. Unatoč činjenici da Hrvatska postaje članicom u teškom razdoblju financijske krize i traženju izlaza iz krize uz postizanje suglasnosti o skupu dopunjenih instrumenata ne samo izlaska iz krize već i sprečavanja njenog nastajanja, valja očekivati da će članstvo donijeti nove mogućnosti za hrvatsko društvo, gospodarstvo i za njene građane.

Mjerama ekonomske politike održana je makroekonomska stabilnost. Provedbom antirecesijskog programa ublaženi su negativni udari krize što je doprinijelo stabilnosti u makroekonomskom pogledu.

Pokretanjem borbe protiv korupcije postignuta je vjerodostojnost u naporima za ulazak u Europsku Uniju. Ovim procesom otvara se prostor za povoljnijim repozicioniranjem konkurentnosti zemlje, budući da je u globalnom rangiranju ovaj element veoma značajan.

Prevladavajuća je ocjena da je započela izrazita transformacija društva u kojem počinje primjena europske pravne stečevine, dopunjena institucionalna infrastruktura i naglašenije djelovanje institucija civilnog društva.

Očekuje se da će predstojeći izbori dati dodatni poticaj demokratizaciji društva i da će dati legitimitet definiranju novog modela razvitka.

2. Predstojeći izazovi

Osim ocjene onog što je do sada učinjeno, na skupu je ukazano na otvorene društvene i ekonomske probleme koji su prisutni već duže vrijeme. Već spomenuta makroekonomska stabilnost imala je svoju cijenu na način da nije uspjela izvesti gospodarstvo iz recesije. Konkurentnost hrvatskoga gospodarstva kronično je niska i odraz je pomanjkanja političke volje za provođenjem sustavnih strukturnih prilagodbi. Statistički minimalno pozitivan rast nije uvjerljiv pokazatelj izlaska iz krize i to pogotovo s obzirom na kretanja u okruženju. Iz tog okruženja stižu novi negativni impulsi preko povećanja cijene kapitala, smanjenja izvozne potražnje i povećanog pritiska na valutno sidro. Intervencije HNB-a radi zaštite tečaja kune sužavanjem kunske likvidnosti rezultirale su porastom kamatnih stopa - prvo na tržištu novca kao i na instrumente kratkoročnog državnog zaduživanja, a potom na kredite privatnom sektoru i u perspektivi na državne obveznice. Mjere koje su poduzimane nisu bitno ublažile pojavu procikličkih kretanja gospodarstva u uvjetima stagnacije BDP-a. Istovremeno, država se suočava s povećanjem cijene zaduživanja u uvjetima proračunskog deficita koji doseže oko 6% BDP-a.

Opetovano je ukazivano na mogućnosti ali i ograničenja koja predstoje u narednom razdoblju. Mogućnosti su sagledane u adekvatnijem korištenju i alokaciji postojećih resursa. Posebno je ukazano na umrtvljeni kapital na razini države, i na razini javnog i privatnog sektora i na načine njegovog aktiviranja. U tom pogledu ključnim se smatra potreba za otvaranjem prostora učinkovitijem angažmanu ljudskih potencijala i inovativnosti.

Ocjenjujući mogućnosti i ograničenja u svjetlu očekivanog pristupanja Europskoj Uniji zaključeno je da perspektiva na makroekonomskoj, mikroekonomskoj i regionalnoj osnovi postoji.

Očekuje se od nove Vlade da ubrzano nakon izbora predstavi program ekonomskog oporavka koji bi morao imati svoje polazište u naporima za uravnoteženjem proračuna. Takav zahtjev proizlazi i iz recentnijih napora na razini EU, ali čak i neovisno o tome ocjenjuje se da se hrvatsko gospodarstvo nalazi na presudnoj prekretnici. Zahtjev za uravnoteženje proračuna i smanjenje rashoda proračuna, održavanje a potom i podizanje investicijskoga rejtinga zemlje i gospodarstva neće biti ostvariv bez brzog provođenja reformi usmjerenih na smanjenje rashoda proračuna, održavanja a potom i podizanja investicijskog rejtinga, smanjenja subvencija i općenito smanjenja financiranja poduzeća od strane države.

3. Ključni izazovi

U predstojećem se razdoblju očekuje konsolidacija prilika u EU što će potrajati s obzirom na složenost procesa političkog odlučivanja u smislu dopuna

mjera koje bi trebale smanjiti razine rizika, ali i definiranja razina solidarnosti popraćenih realno mogućim interventnim sredstvima. Trajanje toga procesa povezano je s brzinom gospodarskog oporavka također i u globalnim razmjerima također. Ocjenjuje se da kriza u Hrvatskoj odražava situaciju u okruženju, ali isto tako da ima i svoja snažna endogena izvorišta. U tom su smislu poruke Savjetovanja bile usmjerene na bitne ključne izazove s kojima se ekonomska politika mora suočiti u narednom razdoblju.

U sferi monetarne politike ocjenjuje se najvažnijim održavanje likvidnosti što je preduvjet oporavka a ujedno i jedan od kriterija održavanja kreditnog rejtinga. Važnim se drži također iznalaženje mjera za sprečavanje mogućeg odljeva kapitala. U tom pogledu važna će biti uloga Hrvatske narodne banke u okviru njezinih ingerencija.

U pogledu fiskalne politike ocjenjuje se da je Zakonom o fiskalnoj odgovornosti stvoren prostor za sprečavanje fiskalnih prekoračenja. Otvorena su pitanja visine proračuna s naglašenim izazovima na strani smanjivanja proračunskih rashoda. U tom pogledu preporuča se donošenje vjerodostojnog plana fiskalne konsolidacije utemeljenog na odgovarajućim analizama i simulacijama. Važnim se drži dugoročna održivost proračuna. U mjerama smanjivanja fiskalne presije preporuka je širenje porezne osnovice.

Očekuje se također da će se nakon parlamentarnih izbora otvoriti prostor za dovršenje strukturnih reformi pri čemu ostaje otvoreno pitanje dinamike i prioriteta u pogledu njihovog provođenja, s obzirom na skućeni manevarski prostor u primjeni odgovarajućih mjera ekonomske politike u uvjetima krize.

Traži se također aktivna uloga države u stvaranju primjerenog razvojnog i poslovno poticajnog okruženja pri čemu se upozorava da država ne smije preuzeti i ulogu poduzetnika. Posebno je naglašena potreba aktivne uloge države u sektorima u kojima je država pretežni ili jedini vlasnik resursa te je posebno i opetovano postavljen zahtjev za reformom javnih poduzeća s obzirom na njihovu ulogu ali i u kontekstu fiskalne konsolidacije.

S ulaskom u EU potrebno je ubrzati reformu državne uprave naglašeno je na Savjetovanju. Njena učinkovitost jedan je od čimbenika pomaka prema višoj razini konkurentnosti. Obrazložen je također stav o potrebi stvaranja segmenta nove uprave za EU.

Jedna od osnovnih poruka Savjetovanja bila je da je moguće učiniti zaokret u razvojnoj politici za što će biti potrebno u cjelini sagledati i ocijeniti stanje, realno ocijeniti polazišta na osnovu kojih treba odrediti ciljeve te i provesti ih s nakanom da se ostvare nacionalni interesi. Za to će biti potrebna politička volja i odlučnost u provedbi svih mjera.